

СУСПІЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ПЕРЕТВОРЕННЯ У СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ ЯК ВАЖЛИВИЙ ЧИННИК ТРАНСФОРМАЦІЇ СІЛЬСЬКИХ ПОСЕЛЕНЬ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

У статті розкрито вплив суспільно-економічних перетворень у сільському господарстві на трансформацію сільських поселень Хмельницької області у сучасних умовах, зокрема проаналізовано проблеми основних напрямків економічного і соціального розвитку сільських територій області. Запропоновано шляхи вдосконалення управління виробничих процесів, розвитку населених пунктів, поліпшення використання віддалених сільськогосподарських угідь із метою прискорення соціальної перебудови села.

Ключові слова: трансформація сільського господарства, сільськогосподарські підприємства, сільськогосподарський виробник, сільські поселення, соціальний розвиток села.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Фінансова нестабільність, загальний спад виробництва, несприятлива екологічна ситуація впродовж останніх років призводять до зменшення народжуваності, підвищення смертності, відтоку робочої сили із сіл, а у кінцевому результаті – і до значного зменшення кількості населення у сільській місцевості Хмельницької області. А тому аналіз даної проблеми і визначення шляхів розв'язання є дуже актуальними.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі питання сільського розселення регіонів України із різною деталізацією відображено у наукових публікаціях І.І. Гудзеляк, М.С. Дністрянського, А.І. Доценка, Б.І. Затставецького, Ф.Д. Заставного, В.Т. Зінича, Ф.Д. Крисанова, Ю.І. Пітюренка, І.В. Прокопи, М.Д. Романюка, О.І. Шаблія, Л.Т. Шевчук, Л.О. Шепотько та ін.

Науковці акцентували увагу на причини неоднакового соціально-економічного розвитку різних за розмірами сільських поселень, на послаблення їхнього демографічного потенціалу, особливо малих сіл.

Значний вклад у аналіз причин недостатнього фінансування та розробку шляхів соціально-економічного розвитку сіл внесли такі вітчизняні вчені, як: М.Х. Вдовиченко, П.І. Гайдуцький, М.Я. Дем'яненко, А.І. Доценка, О.І. Здоровцов, І.Г. Кириленко, Е.М. Лібанова, Я.Б. Олійник, М.К. Орлатий, І.В. Прокопа, А.В. Степаненко, Л.О. Шепотько та інші. Вони не лише теоретично обґрунтували шляхи наповнення місцевих бюджетів, але й дали конкретні практичні пропозиції, що були використані при розробці цілого ряду нових законів та наказів, що прямо або опосередковано впливають на соціально-економічні умови життя сільського населення, економічний і соціальний розвиток сіл.

Формулювання цілей статті. Як відомо, територіально-виробнича організація сільськогосподарства тісно переплітається із територіально-поселенською організацією населення. Основна частина сільських поселень розвивається із метою виконання однієї з найважливіших функцій – виробництва продуктів харчування для задоволення потреб населення і сільськогосподарської сировини для переробних галузей агропромислового комплексу. Аграрна функція здійснюється шляхом участі працездатного населення у сільськогосподарському виробництві, розміщення на території населених пунктів різних об'єктів виробничого процесу, органів господарського управління й ін. У процесі розвитку продуктивних сил удосконалюється й ускладнюється матеріально-технічна база галузі, змінюються форми організації виробництва і управління ним. У свою чергу, це сприяє зміні ролі і значення сільських населених пунктів у системі суспільного поділу праці й у кінцевому рахунку через ряд моментів, що опосередковують, відбивається на формах територіальної організації поселенської мережі.

Виклад основного матеріалу. Процес трансформації сільського господарства охопив усі ланки виробництва і всі галузі аграрної сфери АПК. Унаслідок таких перетворень відбувається помітне оновлення і реконструкція сільськогосподарських підприємств, багато із них реорганізуються із колишніх радгоспів і колгоспів у недержавні підприємства різних форм господарювання, які вже обробляють понад 70% посівних площ області (таблиця 1).

Однак, наявність у цих господарствах великої кількості сільськогосподарських угідь, зовсім не означає забезпеченість селян робочими місцями. Взаємозалежність параметрів зайнятості населення Хмельницької області у сільськогосподарських підприємствах і кіль-

кості сільськогосподарських угідь на одного сільського мешканця показує коефіцієнт

$$\text{кореляції: } r_p = 1 - \frac{6 \sum \Delta^2}{n(n^2 - 1)},$$

Таблиця 1.

Виробництво сільськогосподарської продукції у Хмельницькій області на одну особу, кг

Продукція	2000	2005	2006	2007	2008
Продукція сільського господарства, грн.	2529	2530	2642	2883	2997
Продукція рослинництва, грн.	1432	1544	1621	1909	2060
зернові культури	855	873	686	920	1349
цукрові буряки (фабричні)	789	754	1039	990	641
соняшник	1,9	2,5	3,1	4,7	14,9
картопля	742	709	843	1057	938
овочі	107	163	154	144	158
плоди та ягоди	54	108	93	109	101
Продукція тваринництва, грн.	1097	986	1021	974	937
м'ясо (у забійній вазі)	51	35	35	36	34
молоко	452	523	504	471	464
яйця, шт.	110	140	160	261	225

де r_p – ранговий коефіцієнт кореляції; Δ – різниця рангів показників a і b ;

n – кількість показників у ряду.

Коефіцієнт рангової кореляції становить:

$$r_p = 1 - \frac{6 \sum \Delta^2}{n(n^2 - 1)} = -0,14,$$

він є від'ємним, що вказує на обернену залежність цих показників (таблиця 2).

Таблиця 2.

Пропорційність параметрів зайнятості населення Хмельницької області у сільськогосподарських підприємствах і кількості сільськогосподарських угідь на одного сільського мешканця (у 2010 році).

Адміністративні райони	Зайнятість населення у с/г підприємствах, осіб	С/г угідь на одного сільського мешканця, га	Ранги районів		Різниця рангів	Квадрат різниці рангів
			за зайнятістю населення у с/г підприємствах	за площею с/г угідь на одного сільського мешканця, га		
Всього	70836	2,19	-	-	-	-
Білогірський	3223	2,70	12	7	5	25
Вінковецький	2012	1,92	18	14	4	16
Волочиський	4581	2,69	4	8	-4	16
Городоцький	4122	2,23	6	11	-5	25
Деражнянський	1706	2,96	20	3	17	289
Дунаєвецький	3684	1,59	10	19	-9	81
Ізяславський	3993	2,22	8	12	-4	16
Кам'янець-Подільський	4658	1,39	3	20	-17	289
Красилівський	6229	2,65	1	8	-7	49
Летичівський	2024	2,78	17	6	11	121
Новоушицький	2512	1,87	15	16	-1	1
Полонський	4014	3,13	7	1	6	36
Славутський	3084	2,10	13	13	0	0
Старокостянтинівський	3797	2,82	9	4	5	25
Старосинявський	1913	2,98	19	2	17	289
Теофіпольський	5787	2,79	2	5	-3	9
Хмельницький	3083	1,78	14	17	-3	9
Чемеровецький	4290	1,71	5	18	-13	169
Шепетівський	3277	1,90	11	15	-4	16
Ярмолінецький	2120	2,43	16	10	6	36

Виробництво продуктів харчування у господарствах всіх категорій до 2003 року постійно зменшувалося, а із 2004 року намітилося невелике зростання цих показників (таблиці 3 і 4). Однак кризові процеси знову болісно вдарили по сільськогосподарському виробнику. Енергетичні потужності у

сільськогосподарських підприємствах знову почали зменшуватися, а без оновлення парку сільськогосподарської техніки обробіток земель буде малоефективним. Необхідні значні капіталовкладення у виробництво, його технологічне забезпечення, матеріально-технічну базу.

Темпи зміни виробництва валової продукція сільського господарства Хмельницької області за категоріями господарств, у %

Роки	Валова продукція			Утому числі					
	усі категорії господарств	з них		усі категорії господарств	з них		усі категорії господарств	з них	
		сільського сподарські підприємства	господарства населення		сільського сподарські підприємства	Господарства населення		Сільськогосподарські підприємства	Господарства населення
1990 рік = 100									
1991	82,4	79,6	88,1	75,1	72,3	83,4	89,8	89,0	91,1
1992	84,6	76,9	100,1	88,2	78,8	115,4	80,8	74,4	90,1
1993	86,2	75,8	107,2	93,2	80,2	130,8	78,9	70,1	91,8
1994	75,3	65,5	95,1	73,8	65,0	99,4	76,8	66,2	92,3
1995	70,1	58,7	93,1	71,8	58,2	11,0	68,4	59,4	81,5
1996	65,9	50,3	97,7	69,8	51,1	123,8	62,0	49,1	80,7
1997	61,7	44,4	96,9	67,5	48,5	122,6	55,8	39,1	80,2
1998	53,3	34,3	92,0	53,5	34,5	108,8	53,1	34,0	81,0
1999	50,3	30,9	89,6	49,9	32,9	99,1	50,7	28,3	83,5
2000	57,4	31,4	110,1	64,0	37,3	141,4	50,6	23,7	89,7
2001	58,7	29,2	118,5	61,6	33,4	143,4	55,7	23,7	102,4
2002	58,7	26,9	123,3	61,7	31,1	150,6	55,6	21,4	105,6
2003	51,5	19,4	116,6	52,3	22,3	139,0	50,8	15,6	102,0
2004	62,4	25,5	137,2	73,2	33,2	189,3	51,3	15,6	103,3
2005	54,6	22,7	119,2	65,6	27,2	177,32	43,2	17,0	81,5
2006	56,5	23,9	122,5	68,3	28,6	183,2	44,3	17,8	83,1
2007	61,1	28,3	127,7	79,7	36,0	206,5	41,9	18,3	76,4
2008	63,0	34,5	120,8	85,4	47,9	194,0	40,0	17,3	73,2
До попереднього року									
1991	82,4	79,6	88,1	75,1	72,3	83,4	89,8	89,0	91,1
1992	102,7	96,6	113,7	117,4	109,0	138,4	89,9	83,6	99,0
1993	101,9	98,6	107,1	105,7	101,8	113,3	97,7	94,2	101,9
1994	87,4	86,4	88,7	79,2	81,0	76,0	97,3	94,5	100,5
1995	93,1	89,7	97,9	97,2	89,6	111,7	89,0	89,7	88,3
1996	94,1	85,6	104,9	97,2	87,8	111,5	90,6	82,7	99,1
1997	93,7	88,4	99,2	96,8	94,9	99,0	90,0	79,5	99,3
1998	86,4	77,2	94,9	79,3	71,0	88,8	95,3	87,2	101,1
1999	94,3	90,1	97,5	93,2	95,5	91,0	95,5	83,0	103,1
2000	114,1	101,6	122,8	128,3	113,4	142,7	99,7	83,9	107,5
2001	102,3	93,0	107,7	96,3	89,6	101,4	110,2	99,9	114,1
2002	100,0	92,0	104,0	100,2	93,0	105,0	99,9	90,3	103,1
2003	87,7	72,2	94,6	84,6	71,9	92,3	91,2	72,9	96,6
2004	121,1	131,5	117,7	140,1	148,5	136,2	101,0	100,1	101,2
2005	87,5	89,0	86,9	89,6	81,9	93,6	84,3	108,7	78,9
2006	103,4	105,2	102,8	104,0	105,3	103,4	102,5	104,8	101,8
2007	108,2	118,2	104,2	116,8	125,7	112,7	94,6	102,7	92,0
2008	103,2	122,2	94,6	107,1	133,1	94,0	95,5	94,6	95,8

Скорочення потреби індустріалізованого сільського господарства у робочій силі пов'язано зі зменшенням витрат живої праці на одиницю земельної площі, поголів'я худоби забезпечило переміщення центра ваги навантажень праці з оброблюваних земельних

ділянок ближче і безпосередньо у сільські поселення. Тому, незважаючи на високий показник в області сільськогосподарських угідь на одного сільського мешканця (таблиця 5), рівень безробіття тут також високий (таблиця 6).

**Валова продукція сільського господарства у розрахунку на одну особу населення у районах
Хмельницької області, грн.**

Адміністративні райони	Усі категорії господарств			У т.ч. сільськогосподарські підприємства		
	2007	2008	2008 у % до 2007	2007	2008	2008 у % до 2007
Всього	2883,1	2996,4	103,9	892,7	1099,1	123,1
Білогірський	5415,6	5333,7	98,5	1799,3	2209,5	122,8
Віньковецький	3519,2	3904,4	110,9	799,1	977,6	122,3
Волочиський	5037,9	5286,8	104,9	1948,7	2356,6	120,9
Городоцький	4330,1	5260,3	121,5	1271,9	1986,1	156,2
Деражнянський	3434,7	4142,1	120,6	828,1	1037,1	125,2
Дунаєвецький	3502,3	3946,6	112,7	996,7	1251,4	125,6
Ізяславський	3315,1	3771,8	113,8	1303,1	1642,0	126,0
Кам'янець-Подільський	4421,9	4527,3	102,4	1211,0	1193,0	98,5
Красилівський	5163,4	4834,4	93,6	1513,8	1885,9	124,6
Летичівський	3652,1	3786,8	103,7	822,6	1046,1	127,2
Новоушицький	3230,9	3622,8	112,1	348,3	694,9	199,5
Полонський	3239,5	3416,1	105,5	1136,9	1337,1	117,6
Славутський	4600,9	5565,6	121,0	1197,5	2007,7	167,7
Старокостянтинівський	5869,8	6308,1	107,5	2382,8	3069,4	128,8
Старосинявський	5661,2	5725,6	101,1	1744,4	2292,6	131,4
Геофіпольський	7466,9	7961,9	106,6	4062,0	4379,0	107,8
Хмельницький	6123,7	5690,5	92,9	1368,0	1707,7	124,8
Чемеровецький	4867,2	5210,7	107,1	1545,2	1918,5	124,2
Шепетівський	4948,6	4584,2	92,6	1883,4	2233,5	118,6
Ярмолинецький	4451,6	4104,6	92,2	1203,4	1283,2	106,6

У сільських населених пунктах у даний час залишилися різні будівлі і виробничі підрозділи сільськогосподарського і промислового призначення: тракторні і рільничі бригади, машинно-тракторні двори, склади, сховища, теплично-парникове господарство, різного напрямку тваринницькі і птахівницькі ферми і комбінати, будівельні цехи, підсобні підприємства і промисли, а також об'єкти індустріальної

сфери агропромислового комплексу, інших галузей господарства. Правда, ці споруди, у своїй більшості, знаходяться у занедбаному стані. Оскільки вибір місць розміщення різних елементів продуктивних сил здійснювався виходячи із умов економічності їхнього функціонування, а у поєднанні із сільською робочою силою може реалізувати свої виробничі функції у повній мірі.

Таблиця 5.

Посівні площі сільськогосподарських культур Хмельницької області, тис. га

Посівні площі	2000	2005	2006	2007	2008	Кількість посівної площі на одного сільського жителя у 2008 році, га
Уся посівна площа	1139,0	957,0	881,2	871,3	988,1	1,57
Зернові культури	580,9	576,8	511,5	505,4	581,3	0,93
Технічні культури	94,3	70,7	103,6	135,0	182,0	0,29
Картопля і овоче-баштанні культури	87,6	87,7	85,5	82,2	81,3	0,13
Кормові культури	376,2	221,8	180,6	148,7	143,5	0,23
Площа чистих парів	60,3	73,9	41,9	31,7	40,7	0,07
Кількість посівних площ на одного сільського жителя, га	1,6	1,44	1,36	1,36	1,57	-

Але щоб зацікавити молодь, ці структури потрібно модернізувати, оновлювати відбудувати вже зруйновані ремонтні підприємства,

що обслуговували всю сільськогосподарську техніку, сформувати центри додаткових робочих місць, у тих місцевостях, працю яких

не охоплювали, навіть, у всіх пунктах розселення сільського населення. Особливо, коли є необхідність забезпечити економічність роботи парку сільськогосподарської техніки, тракторної бригади чи тваринницької ферми, якщо розміри цих виробничих підрозділів такі, що їхня загальна кількість є меншою, ніж кількість населених пунктів у межах окремих

господарств чи районів. Звідси висновок, що концентрація матеріально-технічних елементів продуктивних сил сільського господарства має відповідати концентрації робочої сили. Отже, необхідне приведення існуючих форм розміщення сільського населення у відповідність із територіальною організацією виробництва, тобто удосконалювання розселення.

Таблиця 6.

Рівень зареєстрованого безробіття населення за статтю та місцем проживання у Хмельницькій області на кінець року, 2010р*

Адміністративні райони	Рівень зареєстрованого безробіття, %				
	усього	у тому числі			
		за статтю		за місцем проживання	
		жінки	чоловіки	міське	сільське
Всього	4,3	4,7	3,9	2,8	6,4
Білогірський	8,5	8,5	8,5	5,0	9,9
Вінковецький	5,5	6,0	5,0	4,0	6,0
Волочиський	4,9	5,2	4,7	3,7	6,0
Городоцький	3,4	3,9	2,9	2,7	3,8
Деражнянський	4,5	4,7	4,3	3,4	5,4
Дунаєвецький	5,5	5,8	5,2	4,7	5,8
Ізяславський	6,1	7,3	5,1	3,1	8,1
Кам'янець-Подільський	5,7	6,4	5,2	3,7	5,8
Красилівський	5,8	6,1	5,6	3,8	7,4
Летичівський	4,7	5,3	4,2	3,7	5,5
Новоушицький	8,1	8,7	7,6	8,3	8,1
Полонський	6,1	8,1	4,2	6,7	5,1
Славутський	6,1	6,6	5,6	4,4	8,4
Старокостянтинівський	6,8	7,4	6,3	4,3	10,1
Старосинявський	8,8	9,4	8,3	8,2	9,0
Теофіпольський	10,5	9,6	11,3	6,7	12,4
Хмельницький	1,7	1,9	1,5	1,4	1,7
Чемаровецький	5,5	6,3	4,8	2,3	6,2
Шепетівський	4,7	5,8	3,8	3,7	6,3
Ярмолинецький	4,0	3,8	4,1	3,1	4,3

*Таблиця складена за даними Головного управління статистики у Хмельницькій області

Невиправдано високі темпи міграції сільського населення у міста, що відбувалися у другій половині ХХ ст. загострили проблему забезпечення сільського господарства робочою силою. Негативно позначається на сільськогосподарському виробництві також зменшення населених пунктів. Як наслідок, при порівняно невеликих володіннях малих і дрібних сіл, найчастіше сільськогосподарські угіддя заростають чагарником, лісом і виходять із активного обороту.

Для успішного вирішення цих проблем основних напрямків економічного і соціального розвитку сільських територій області, необхідна соціальна перебудова сіл, поліпшення житлових, комунально-побутових і соціально-культурних умов життя сільського населення. Ефективне використання виділених на соціальне перетворення села матеріальних і фінансових ресурсів буде забезпечено при науково обґрунтованому їхньому розподілі

між районами, групами населених пунктів у залежності від характеру проблем, що створилися у сільському розселенні. За таких обставин удосконалення сільського розселення як важливий процес приведення сформованих особливостей розселення сільського населення у відповідність із формами територіальної організації виробництва зазнає істотних змін.

Вирішення названих проблем у розвитку сільських населених пунктів Хмельницької області повинно створити позитивні тенденції, підсилити роль сільської поселенської мережі у відродженні і розвитку сільськогосподарських підприємств, поступово долати різницю в умовах життя населення малих і великих сіл. Але це має бути настільки складний і багатосторонній процес соціального розвитку села, у рамках якого мають прижитися різноманітні тенденції від вирівнювання і до поглиблення розходжень між поселеннями різних груп. Виявлення

особливостей розвитку поселень потребують ретельного вивчення і обґрунтування. В одних випадках за ними можуть стояти об'єктивні закономірності і процеси, що діють під впливом "природного добору", в інших — особливості місцевого управління й навіть чийогось особистого "недогляду".

Особливо важливою має бути соціальна спрямованість програм і намічених заходів щодо виконання і вирішення завдань із подолання суттєвих розходжень між містом і селом, це необхідно обґрунтувати і подати як широку планову основу. Для цього недостатньо засобів і цільових призначень виділяється державою на соціальну перебудову сільських населених пунктів, на формування сучасної матеріально-технічної бази сільськогосподарського і житлового будівництва.

Із метою вдосконалення управління виробничих процесів, розвитку населених пунктів, поліпшення використання віддалених сільськогосподарських угідь, великі сільськогосподарські підприємства можна розділити і виділити окремі господарства фермерського типу у конкретних малих і дрібних сільських поселеннях. За таких умов покращиться управління соціальною перебудовою цих поселень, більше уваги буде приділятися малим селам, де проживає менше 100 осіб. У них можна буде будувати і заселяти житлові будинки садибного типу, відкрити, вже занедбані, початкові школи, дитячі садочки, клуби, магазини, фельдшерсько-акушерські пункти, прокласти під'їзні дороги із твердим покриттям, розширити виробничу базу за рахунок будівництва тваринницьких ферм, реконструкції старих будівель. Ці заходи потрібно проводити негайно, поки ще у цих сільських поселеннях залишилось населення

працездатного віку, що може дати надію на його оновлення і омолодження.

Особливо позитивним у цьому напрямку із прискорення соціальної перебудови села, зокрема, малих населених пунктів, є запобігання подальшого розукрупнення і згортання поселенської мережі, стабілізації тієї системи розселення, яка вже сформувалась у сільській місцевості області, розробити заходи щодо соціального розвитку невеликих і віддалених сіл.

Разом із тим у нових умовах доцільно було б істотно розширити права й функціональні обов'язки органів місцевого самоврядування.

Це створило б позитивні умови для:

1) проведення єдиної політики у сфері розміщення нового будівництва і здійснення діяльності із забезпечення освоєння виділених коштів тільки через місцеві бюджети та строгий контроль за цим процесом на місцях;

2) концентрації капітальних вкладень саме на соціальній перебудові села, розширивши права місцевих організацій як єдиних замовників у сільській місцевості.

Висновки. Для цього необхідно узаконити практику контролю виділених коштів на соціальний розвиток села із державного бюджету органами місцевого самоврядування, потрібно долучити до цього процесу місцеві сільськогосподарські підприємства і організації. А вони, у свою чергу, повинні забезпечити комплексну перебудову сільських населених пунктів, створювати необхідні передумови для стабілізації системи розселення сільського населення. Важливим моментом у їх діяльності має бути забезпечення безперервності забудови сільських населених пунктів на всіх етапах: проектування – планування – освоєння виділених коштів.

Література:

1. Джаман В.О. Регіональні системи розселення: демографічні аспекти / В.О.Джаман. – Чернівці: Рута, 2003. – 392 с.
2. Доценко А.І. Регіональне розселення: проблеми і перспективи / А.І.Доценко. – К.: Наукова думка, 1994. – 195 с.
3. Крисанов Д.Ф. Сельское расселение: социально-экономический аспект / Д.Ф. Крисанов // АН УССР. Ин-т экономики. – К.: Наук. думка, 1988. – 142 с.
4. Крисанов Д.Ф. Шляхи збереження і підвищення життєздатності сільських населених пунктів / Д.Ф. Крисанов // Демографічні дослідження. – 1986. – Вип. 10. – С. 80-85.

Резюме:

Любовь Альтгайм. ОБЩЕСТВЕННО-ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ПРЕОБРАЗОВАНИЯ В СЕЛЬСКОМ ХОЗЯЙСТВЕ КАК ВАЖНЫЙ ФАКТОР ТРАНСФОРМАЦИИ СЕЛЬСКИХ ПОСЕЛЕНИЙ ХМЕЛЬНИЦКОЙ ОБЛАСТИ.

В статье раскрыто влияние общественно-экономических преобразований в сельском хозяйстве на трансформацию сельских поселений Хмельницкой области в современных условиях, в частности проанализированы проблемы основных направлений экономического и социального развития сельских территорий области. Предложены пути совершенствования управления производственных процессов, развития населенных пунктов, улучшение использования отдаленных сельскохозяйственных угодий с целью ускорения социальной перестройки села.

Ключевые слова: трансформация сельского хозяйства, сельскохозяйственные предприятия, сельскохозяйственный производитель, сельские поселения, социальное развитие села.

Summary:

Lubov Althaim. SOCIO-ECONOMIC TRANSFORMATION IN AGRICULTURE AS AN IMPORTANT FACTOR TRANSFORMATION VILLAGES KHMELNYTSKY REGION.

In the article influence of social-economic transformations is exposed to agriculture on transformation of rural settlements of the Khmelnytsky region in modern terms the problems of basic directions of economic and social development of rural territories of area are analyzed in particular. The ways of perfection of management of productive processes, development of settlements are offered an improvement of the use of remote agricultural lands is with the aim of acceleration of social alteration of village.

Key words: transformation of agriculture, agricultural enterprises, agricultural producer, rural settlements, social development of village.

Рецензент: проф. Заставецька О.В.

Надійшла 18.10.2011р.
